

شناسایی و تحلیل پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری سواحل مکران^۱

آرزو اسماعیلی (دانشجوی دکتری، گروه جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران)
arezooesmaili2010@gmail.com

دکتر علی زنگی‌آبادی (دانشیار جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه اصفهان، اصفهان، ایران، نویسنده مسئول)
a.zangiabadi@geo.ui.ac.ir

دکتر احمدرضا شیخی (استادیار گردشگری و هتلداری، دانشگاه نارخوز، آلماتی، قزاقستان)
ahmad.sheikhi@narxoz.kz

چکیده

سواحل مکران، با برخورداری از ظرفیت‌های طبیعی، فرهنگی و ژئوپلیتیکی منحصربه‌فرد، چشم‌انداز وسیعی را برای توسعه گردشگری ساحلی پایدار و آینده‌نگر در ایران ترسیم می‌کند. هدف از انجام این پژوهش، شناسایی و تحلیل پیشران‌های کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری در سطح سکونتگاه‌های شهری منطقه ساحلی مکران می‌باشد. پژوهش حاضر از نقطه‌نظر هستی‌شناسی و معرفت‌شناسی پژوهش، در دسته پارادایم‌های عمل‌گرا قرار می‌گیرد و به تبع آن رویکردی کیفی و کمی در جهت حل مسأله به‌کار گرفته شده است. پس از مطالعات اولیه اسناد و مصاحبه با ذینفعان، متغیرها و موقعیت‌های اثرگذار در ابعاد زیست - محیطی، اجتماعی - فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و نهادی - سیاسی در قالب پرسش‌نامه در اختیار خبرگان قرار گرفت. به‌منظور استخراج مهم‌ترین پیشران‌ها با استفاده از روش دلفی، در دور اول ۹۰ پیشران و در دور دوم ۵۴ پیشران در ۵ بُعد مذکور، استخراج شد. نتایج حاصل از تحلیل داده‌های ماتریس اثرات نشان می‌دهد که سیستم گردشگری منطقه مکران در آینده در مسیر توسعه ناپایدار قرار دارد و در ایجاد این وضعیت پیشران‌های اقتصادی با میانگین ۱۲۱٫۷،

^۱ این مقاله مستخرج از پایان نامه دکترای نویسنده اول مقاله در دانشگاه اصفهان است.

زیست‌محیطی با میانگین ۸۹,۵، اجتماعی - فرهنگی با میانگین ۸۶,۵، اثرگذارتر از پیشران‌های نهادی - سیاسی با میانگین ۸۳,۸ و کالبدی با میانگین ۸۴,۵ هستند. همچنین پیشران‌های توجه ویژه به برندسازی گردشگری، بسترسازی جذب سرمایه‌گذاری، افزایش اشتغال پایدار در گردشگری مکران به ترتیب با امتیاز ۱۴۱، ۱۳۹ و ۱۳۷ به‌عنوان اثرگذارترین و پیشران‌های دردسترس بودن طرح جامع صریح، وجود قوانین شفاف جهت ارزیابی دائم و وجود ثبات در سیاست‌گذاری سازمان توسعه سواحل مکران با امتیاز ۱۵۱، ۱۵۱، ۱۴۸ به‌عنوان اثرپذیرترین پیشران‌ها در توسعه پایدار آینده گردشگری منطقه شناخته شدند.

واژگان کلیدی: پیشران، توسعه پایدار، گردشگری ساحلی، آینده‌پژوهی، سواحل مکران

۱. مقدمه

گردشگری ساحلی یکی از بخش‌های روبه رشد صنعت گردشگری در دنیاست که در سال‌های اخیر با جذب صدها میلیون گردشگر به یکی از سودآورترین صنایع در مناطق ساحلی تبدیل شده است (برندا^۱، ۲۰۱۹: ۲). با این وجود، ماهیت پویای سواحل به‌راحتی می‌تواند با هر نوع توسعه و پیامدهای جدی آن تهدید شود؛ زیرا همان منابعی که گردشگری ساحلی به آن‌ها وابسته است، می‌تواند با فعالیتهای غیر اصولی گردشگری از بین برود. نوارهای ساحلی از جمله فضاهایی هستند که غالباً پیوند ناگسستنی با حوزه‌ها و مراکز شهری اطراف خود دارند. این نواحی مرکز تجمع بیشترین فعالیتهای انسانی هستند و در اهمیت اقتصادی، اجتماعی، زیست‌محیطی آن، جای هیچ تردیدی نیست (مارکویک^۲ و همکاران، ۲۰۰۹: ۱۵).

یکی از ظرفیتهای مهم گردشگری در ایران نیز سواحل هستند که با طولی حدود ۶۲۰۰ کیلومتر (با احتساب سواحل جزایر)، ۲۰۰۰ کیلومتر (۱۵۰۰ کیلومتر سواحل خلیج فارس و ۶۳۷ کیلومتر سواحل دریای عمان) در جنوب و ۸۹۰ کیلومتر در شمال (بدون احتساب سواحل جزایر) شرایط مطلوبی برای رونق گردشگری داخلی و خارجی فراهم می‌کنند. سواحل مکران با طولی حدود ۸۰۰ کیلومتر (از شهرستان میناب تا مرز پاکستان) و با ظرفیتهای استراتژیکی، ژئواستراتژیکی و راهبردی، توان‌های اقتصادی و فرهنگی، موقعیت برتر ژئوپلیتیکی،

^۱.Brandao

^۲.Markovic

پتانسیل‌های بالای صید و آبی‌پروری، دروازه ورود به اوراسیا و اتصال جمهوری‌های آسیای مرکزی و افغانستان به کشورهای ساحلی جهان و تنها محدوده ساحل اقیانوسی ایران، یکی از مناطق مهم و پراستعداد در جنوب شرق ایران است (ویسی، ۱۴۰۲: ۲۷). در این میان جاذبه‌های بکر و متعدد گردشگری، زمینه و ظرفیت‌های بسیاری را برای توسعه این منطقه ایجاد کرده است. ایجاد مشاغل مرتبط و کاستن فقر موجود در کنار افزایش همبستگی اجتماعی و فرهنگی در این مناطق از جمله مزایای توسعه گردشگری پایدار در این خطه باارزش از کشور است.

با وجود مزایای نام‌برده شده، از آنجایی که پایداری یک مفهوم جامع است و بر یافتن تعادل بین جنبه‌های اقتصادی، فرهنگی- اجتماعی و زیست‌محیطی متمرکز است، موفقیت در آن، نیازمند برنامه‌ریزی بلندمدت و راهبردی است (فام^۱ و همکاران، ۲۰۲۵: ۲۸۰). اگر برنامه‌ریزی صحیحی در این زمینه انجام نشود، توسعه گردشگری تأثیرات منفی زیست‌محیطی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی را به وجود خواهد آورد. در این صورت نه به‌عنوان فعالیتی پرسود و منفعت، بلکه به‌عنوان فعالیت زیان‌آور و نامطلوب مطرح خواهد شد (آلتینای و حسین^۲، ۲۰۰۵: ۲۷۴). از آنجایی که برنامه‌ریزی منطقه‌ای یک برنامه بلندمدت بوده و نگاه به آینده دارد، استفاده از روش آینده‌پژوهی برای کم کردن ضریب خطا و افزایش اطمینان از وقوع برنامه‌های طراحی شده، بیش‌ازپیش احساس می‌شود (مسکوب، ۱۳۹۷: ۶۶).

مطالعه دقیق فرصت‌های موجود در سواحل مکران در کنار تحلیل مهم‌ترین پیشران‌های توسعه همه‌جانبه و پایدار گردشگری ساحلی، به رفع نابرابری‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و زیست‌محیطی موجود در صنعت گردشگری این سواحل، در مقایسه با سواحل توسعه‌یافته در شمال کشور کمک می‌کند.

با توجه به اهمیت مسأله هدف این پژوهش تبیین و تحلیل پیشران‌های مؤثر بر آینده توسعه پایدار گردشگری سواحل مکران و چگونگی تأثیر آن‌ها بر یکدیگر است. در همین راستا مهم‌ترین سؤالاتی که این پژوهش باید به آن‌ها پاسخ دهد به شرح زیر است:

^۱.Pham

^۲.Altinay & Husain

- (۱) مهم ترین پیشران های موثر بر توسعه پایدار گردشگری مکران کدام اند؟
- (۲) کدام یک از پیشران ها بیشترین اثرپذیری و کدام بیشترین اثرگذاری را بر توسعه پایدار گردشگری مکران دارد؟
- (۳) نحوه اثرگذاری و اثرپذیری پیشران ها نشان از حرکت سیستم گردشگری سواحل مکران به سمت توسعه پایدار در آینده است یا ناپایداری؟

۲. پیشینه پژوهش

مطالعات متعددی در زمینه توسعه گردشگری پایدار در مناطق ساحلی و سایر مناطق مشابه صورت گرفته است. تحقیقات نشان داده اند که عوامل متعددی همچون سیاست های مدیریتی، ظرفیت زیرساخت های اقامتی و درمانی، مشارکت جوامع محلی، آگاهی زیست محیطی و غیره به عنوان پیشران های کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری عمل می کنند. با این حال، تاکنون پژوهش جامعی در خصوص پیشران های مؤثر بر توسعه گردشگری سواحل مکران با مشارکت ذینفعان منطقه صورت نگرفته است. در پژوهش های خارجی تحقیقات متعددی در زمینه توسعه پایدار گردشگری ساحلی انجام پذیرفته است اما در زمینه آینده پژوهی توسعه پایدار گردشگری ساحلی این پژوهش ها کمتر دیده می شوند.

یوان و داهایی^۱ (۲۰۲۳) در پژوهشی با "عنوان سنجش پایداری توسعه گردشگری جزیره ای در مقیاس فضایی با استفاده از مدلی چهاربعدی"، یک شاخص ترکیبی بدون بُعد به نام شاخص ترکیبی پایداری توسعه گردشگری جزیره ای با دامنه ۰ تا ۵ معرفی نمودند. نتایج تجربی، عدم هم خطی میان ابعاد، کارایی و کاربردپذیری مدل در سنجش جامع ناهمگونی فضایی توسعه گردشگری پایدار جزیره ای را تأیید کردند. لوکوسویسیست و پاناگوپولوس^۲ (۲۰۲۱) در مقاله ای با عنوان "اولویت های مدیریتی از نگاه گردشگران و ارزیابی سواحل: ابزارهایی برای پشتیبانی

¹ Yuan & Dahai

² Lukoseviciute & Panagopoulos

از گردشگری پایدار ساحلی" با رویکرد ترکیبی الگویی عملیاتی برای مدیریت تطبیقی سواحل گردشگری ارائه کرده اند. تلفیق داده های عینی با نظرات ذهنی گردشگران جهت اولویت بندی اقدامات مدیریتی از جمله نوآوری این پژوهش بوده است. آسملاش و کومار^۱ (۲۰۱۹) در پژوهشی با عنوان "ارزیابی پیشرفت پایداری گردشگری: توسعه و اعتبارسنجی شاخص های پایداری" به ارائه شاخص های جامع ارزیابی توسعه پایدار گردشگری پرداختند. در این پژوهش آن ها پس از سه دور انجام تکنیک دلفی، تحلیل عاملی اکتشافی و معادلات ساختاری در نهایت به تعداد ۵۳ شاخص در چهار حیطه کلی اقتصادی، زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی و سازمانی دست یافتند. البته آن ها معتقدند که مشارکت ذینفعان کلیدی در امر گردشگری، برای دستیابی به شاخص های حقیقی بسیار مهم است و در تصمیم سازی مدیران این حوزه، تأثیر به سزایی دارد. دریوس^۲ و همکاران (۲۰۱۹) در مقاله ای با عنوان "پرداختن به چالش های گردشگری ساحلی پایدار در مدیترانه: دیدگاهی مبتنی بر خدمات اکوسیستمی" دریافتند که استفاده بیش از حد از منابع طبیعی باعث اثرات منفی در فعالیت های انسانی خواهد شد. بنابراین، هم گردشگری و هم فعالیت های انسانی باید وابستگی خود به خدمات اکوسیستم ساحلی را در نظر بگیرند. همچنین به اثرات منفی توسعه گردشگری پرداخته و تحلیل فضایی از خطرات بالقوه از فعالیت های انسانی و تأثیر آن بر گردشگری را به تصویر کشیده اند. کنل^۳ (۲۰۱۸) در پژوهش خود با عنوان "جزایر: برقراری تعادل میان توسعه و پایداری؟" به بررسی توسعه گردشگری پایدار در حیطه جزایر با روش کیفی (مرور ادبیات) می پردازد. از نظر وی مفهوم توسعه و پایداری به سرعت در حال تغییر است و بنابراین نیازمند تکنیک های تحلیلی جدید، اهداف برنامه ریزی و مدیریت مؤثر است. پیشرفت ها در رابطه با توسعه پایدار در جزایر با چالش های مختلفی روبرو است که شامل تنوع زیستی محدود، مهاجرت، کمبود منابع انسانی، عدم وجود داده های کافی و تفسیر آن، بخش بندی اجتماعی و همچنین وجود تقابل

¹ Asmelash & Kumar

² Drius

³ Connell

میان ایده‌های نوگرایی و محافظه‌کاری می‌شود. آندرسن^۱ و همکاران (۲۰۱۸) در پژوهشی با عنوان "پایداری در توسعه گردشگری ساحلی: نمونه‌ای از دانمارک" به بررسی توسعه مناطق ساحلی دانمارک پرداختند. در سال ۲۰۱۴ پس از ۸۰ سال، سیاستمداران دانمارک از صاحب‌نظران دعوت کردند تا پیشنهادهای خود را در رابطه با توسعه این مناطق ارائه دهند. آن‌ها دریافتند که مقایسه میان گفتمان پایداری آکادمیک با پیشنهادهای متخصصین نشان می‌دهد که ذینفعان گردشگری، توسعه گردشگری پایدار را به عنوان یک مفهوم کل‌گرایانه نمی‌بینند. یافته‌های کلیدی همچنین نشان می‌دهد که رهبری سیاسی در قبال حرکت به سمت توسعه گردشگری پایدار، ضعیف عمل کرده و برای دستیابی به توسعه پایدار ساحلی باید خط‌مشی‌ها در قبال این مناطق تغییر یابد. بلانکاس^۲ و همکاران (۲۰۱۸) در مقاله‌ای با عنوان "ارزیابی پویای گردشگری پایدار با استفاده از معیارهای چندگانه" به ارزیابی پایداری گردشگری با استفاده از مدلی پویا در شهرهای اسپانیا پرداخته‌اند. آن‌ها در این پژوهش، شاخصی ترکیبی ارائه کرده‌اند که از طریق دو جزء تعریف می‌شود؛ پویایی و ایستایی. پویایی به منظور تکامل مقاصد گردشگری بر اساس شاخص‌های پایداری و ایستایی به منظور سنجش موقعیت منطقه با توجه به سایر مناطق گردشگری و جستجو برای یافتن بهترین تجربیات صنعت یا خدمات برای رسیدن به بالاترین سطح عملکرد. آن‌ها معتقدند این روش، تضمین‌کننده ارزیابی دقیقی است که تحت تأثیر تفاوت‌های مقاصد گردشگری مختلف قرار نمی‌گیرد و شیوه‌های ارزیابی واقعی‌تر و عملیاتی‌تر را ارائه می‌دهد. چن^۳ و همکاران (۲۰۱۶) در پژوهشی با عنوان "ارزیابی چندمعیاره برای سواحل گردشگری تایوان: پایه‌ای برای گردشگری پایدار ساحلی" با تلفیقی از روش‌های کمی (تحلیل عاملی، تحلیل سلسله‌مراتبی) و کیفی (مصاحبه) به شناسایی عوامل تأثیرگذار بر محیط‌های ساحلی و ارائه یک ساختار ارزیابی چندمعیاره برای گردشگری سواحل پرداخته‌اند. پاکیزگی محیط‌زیست ساحل، امنیت،

¹ Andersen

² Blancas

³ Chen

مدیریت و حفاظت از ساحل و امکانات و خدمات جز مهم‌ترین عواملی بودند که شناسایی شدند.

حکمت نیا (۱۴۰۵) در مقاله‌ای با عنوان آینده پژوهی توسعه گردشگری استان یزد با تاکید بر پیشران‌های توسعه‌ای با استفاده از تکنیک مصاحبه و با کمک نرم افزار میک مک ۲۴ عامل کلیدی شناسایی نمود که عامل زیرساخت و خدمات گردشگری، برند گردشگری و فرهنگ گردشگر پذیری بیشترین اهمیت را در بین عوامل داشته است.

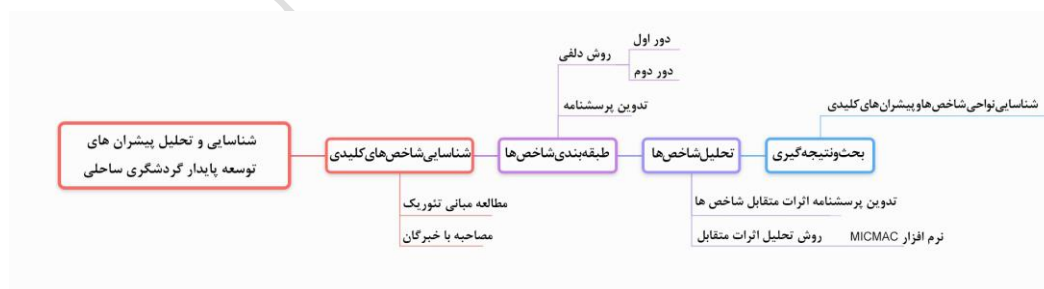
سرور و خلیجی (۱۴۰۳) در مقاله‌ای با عنوان "تحلیلی بر آینده توسعه منطقه‌ای مکران با نگاهی به روندها" با استفاده از مدل‌های آینده پژوهی سناریوهای توسعه منطقه‌ای مکران را بررسی نمودند. یافته‌های پژوهش اذعان می‌کنند که برای دستیابی به آینده‌ای مثبت و پایدار، توجه به حکمرانی یکپارچه، سرمایه‌گذاری در زیرساخت‌ها و مدیریت مؤثر منابع طبیعی از اهمیت بالایی برخوردار است.

پورقربان و همکاران (۱۴۰۳)، در پژوهشی با عنوان "آینده پژوهی توسعه فضایی - راهبردی گردشگری شهری جزیره کیش با رویکرد توسعه پایدار" با استفاده از مصاحبه و پرسشنامه به تعیین پیشران‌های توسعه در جزیره کیش پرداخته است. نتایج تحقیق نشان دهنده وضعیت ناپایدار متغیرها در سیستم گردشگری جزیره است. شاهعلی و همکاران (۱۴۰۳) در پژوهشی با عنوان "تحلیلی بر عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار منطقه‌ای مکران" به شناسایی متغیرهای اولیه مؤثر بر توسعه پایدار منطقه‌ای مکران پرداخته‌اند. ۳۶ متغیر در قالب ۸ حوزه به‌عنوان متغیرهای اولیه مؤثر بر توسعه پایدار منطقه‌ای مکران انتخاب گردید. نتایج بیانگر این است که وضعیت توسعه منطقه‌ای مکران تا حد بسیار زیادی ناشی از بخش‌های کلان مدیریتی و سیاست‌گذاری، اجتماعی و اقتصادی است. امامی و یاسوری (۱۴۰۲) در تحقیق خود با عنوان "شناسایی پیشران‌های توسعه گردشگری روستایی استان گیلان با رویکرد آینده‌پژوهی" به شناسایی مهم‌ترین عوامل مؤثر بر وضعیت گردشگری و بررسی میزان و چگونگی تأثیرگذاری این عوامل بر یکدیگر پرداختند. بر اساس نتایج کمی خبرگان، وضعیت گردشگری روستایی در

استان گیلان تا حدودی ناپایدار بوده و شرایط کنونی حاکم بر سیستم گردشگری در آینده نزدیک به شدت تغییر خواهد کرد. نظم فر و علی بخشی (۱۴۰۰) در پژوهش خود با عنوان "آینده پژوهی برنامه ریزی توسعه گردشگری استان اردبیل" با کمک یافته‌های حاصل از روش دلفی و پویش محیطی، ۸۸ عامل را به عنوان عوامل مؤثر در توسعه گردشگری استان اردبیل شناسایی نمودند. در گام بعدی با استفاده از نرم افزار میک مک، ۱۴ پیشران‌های کلیدی تعیین گردید که بر اساس آن‌ها آینده‌های باورکردنی با استفاده از روش سناریو ویزارد تبیین شدند. پرچکانی و همکاران (۱۳۹۹) در مقاله ای با عنوان "آینده نگاری برندسازی پایدار مقصدهای گردشگری ساحلی" سناریوی مطلوب برندسازی پایدار در مقصدهای گردشگری ساحلی به روش توصیفی-تحلیلی در منطقه ساحلی چابهار ارائه نمودند. پس از استخراج و بومی سازی شاخص‌ها و پیشران‌های مورد نیاز، متغیرها و روابط بین آن‌ها مورد بررسی قرار گرفته و متغیرهای کلیدی شناسایی و میزان سازگاری عوامل تأثیرگذار و تأثیرپذیر استخراج گردیده است.

۳. روش شناسی پژوهش

این پژوهش با توجه به مؤلفه‌های بررسی شده و ماهیت موضوع، از لحاظ روش توصیفی-تحلیلی و از نظر ماهیت بر اساس روش‌های جدید علم آینده پژوهی، تحلیلی و اکتشافی است. پس از بررسی مسأله پژوهش، گردآوری داده‌ها در بخش نظری به روش اسنادی و در بخش عملی نیز به صورت پیمایشی انجام پذیرفت.

شکل ۱- مراحل انجام پژوهش

مأخذ: ترسیم نگارندگان

با توجه به مطالعات نظری و تکنیک پویش محیطی، ابتدا ابعاد و شاخص‌های مستخرج از مطالعات به همراه یک سؤال باز پاسخ جهت تعیین پرسشنامه اولیه دلفی در اختیار خبرگان قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد تا نظرات و ایده‌های خود را در مورد آن‌ها ارائه دهند.

در این راستا از ۱۱ متخصص با تجربه عملی در توسعه گردشگری ساحلی و دارای فعالیت‌های پژوهشی در این زمینه خواسته شد تا در مورد اهمیت هر یک از شاخص‌های توسعه پایدار گردشگری ساحلی قضاوت کنند. همانطور که (کوی و سیراکایا^۱، ۲۰۰۵: ۳۸۵) اشاره می‌کنند لزوماً نباید تعداد متخصصان برای غربال‌گری شاخص‌ها زیاد باشد زیرا هیچ رابطه اثبات شده‌ای بین تعداد متخصصان و کیفیت غربال‌گری وجود ندارد. گاهی ممکن است افزودن افرادی با تجربه و تخصص کمتر و ناآشنا با منطقه مورد مطالعه، سبب تضعیف نتایج شود. متخصصان از استادان برجسته دانشگاه، سازمان میراث فرهنگی صنایع دستی و گردشگری، سازمان توسعه سواحل مکران و سازمان محیط زیست بودند که با سواحل مکران آشنایی لازم را داشته و قضاوت‌هایشان قابل اطمینان است.

به منظور غربال‌گری شاخص‌ها جهت ارزیابی، به نحوی که اثرگذارترین آن‌ها در منطقه مورد مطالعه این پژوهش مشخص شود، از روش دلفی فازی استفاده شد. دلفی فازی روشی نظام‌مند به منظور جمع‌آوری و هماهنگی قضاوت‌های آگاهانه گروهی از متخصصان درباره سؤال یا موضوعی خاصی است (لی و هسیه^۲، ۲۰۱۶: ۷۸۱). بر اساس مطالعات انجام گرفته روش‌های مختلفی جهت کاهش شاخص‌ها وجود دارد که اشکال اساسی آن‌ها عدم قطعیت قضاوت‌های فردی است. به منظور غلبه بر این مشکل نظریه مجموعه‌های فازی ارائه شد تا که ابزار مناسبی برای مقابله با ابهام و عدم قطعیت موجود در فرآیند تصمیم‌گیری باشد (اکامپو^۳ و همکاران، ۲۰۱۸: ۸۷۸).

بدین صورت که پیشران‌های شناسایی‌شده در ابعاد مختلف، در قالب پرسشنامه با طیف لیکرت (۵ گزینه‌ای) در اختیار خبرگان قرار گرفت. در روش دلفی فازی که حالت غربال‌گری دارد متغیرهایی تأیید می‌شوند که حداقل توافق روی آن‌ها ۰/۷۰ باشد. در نتیجه چنین متغیرهای

¹ Choi & Sirakaya

² Lee & Hsieh

³ Ocampo

تأیید می شوند و نیاز به تکرار فرآیند نیست. سپس هر گاه اختلاف میانگین دو مرحله دلفی بیشتر از حد آستانه (۰,۱) باشد فرآیند نظرسنجی ادامه می یابد تا جایی که این اختلاف به کمتر از حد آستانه برسد (هسو^۱ و همکاران، ۲۰۱۰: ۴۲۰).

سپس با استفاده از روش تحلیل اثرات متقابل^۲ توسط نرم افزار میک مک^۳ عواملی که از مرحله قبل مشخص گردید، مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفتند. تحلیل تأثیرات متقابل تکنیکی جهت انجام پژوهش هایی پیرامون رویدادهای احتمالی آینده و اثر متقابل آنها بر یکدیگر می باشد.

جدول ۱- پیشران های اثرگذار بر توسعه پایدار گردشگری در سکونتگاه های شهری منطقه ساحلی مکران

ردیف	ابعاد	عوامل کلیدی	پیشران ها	مقادیر فازی زدایی شده دور اول	مقادیر فازی زدایی شده دور دوم	اختلاف میانگین دو مرحله
۱	زیست محیطی	ویژگی های منطقه	بادهای مونسون	۰.۸۱۳	۰.۸۴۵	۰.۰۳۲
۲		بهره برداری از اکوسیستم	دسترسی به آب آشامیدنی	۰.۷۲۹	۰.۷۲۹	۰.۰۰۰
۳			فشار فصلی گردشگری	۰.۸۳۳	۰.۸۶۵	۰.۰۳۲
۴		حوادث زیست محیطی	تغییرات اقلیمی و اثرات آن بر گردشگری	۰.۸۱۳	۰.۸۱۰	۰.۰۰۳
۵			حوادث طبیعی	۰.۷۹۲	۰.۸۱۵	۰.۰۲۳
۶		مدیریت و حفاظت	آلودگی سواحل و دریا	۰.۸۵۴	۰.۸۵۹	۰.۰۰۵
۷			استقرار صنایع مختلف در سواحل	۰.۷۵۰	۰.۷۶۳	۰.۰۱۳
۸			مدیریت پسماندها (فاضلاب، زباله و بازیافت)	۰.۷۷۸	۰.۷۸۷	۰.۰۰۹
۹			حفاظت از گونه های ویژه گیاهی و جانوری	۰.۰۷۱۹	۰.۷۰۰	۰.۰۱۹
۱۰		انرژی	انرژی های تجدید پذیر	۰.۸۲۳	۰.۸۸۸	۰.۰۶۵
۱۱	فرهنگی اجتماعی	ارتقاء آگاهی و آموزش	کاهش تکدی گری از طریق آموزش	۰.۸۱۳	۰.۸۵۴	۰.۰۴۱
۱۲			کاهش بی سوادی	۰.۸۵۴	۰.۸۹۵	۰.۰۴۱
۱۳			تبلیغات جهت از بین بردن ذهنیت	۰.۸۰۷	۰.۸۰۷	۰.۰۰۰

¹ Hsu

² Cross - Impact Analysis

³ MICMAC

ردیف	ابعاد	عوامل کلیدی	پیشران‌ها	مقادیر فازی زدایی شده دور اول	مقادیر فازی زدایی شده دور دوم	اختلاف میانگین دو مرحله
			منفی راجع به منطقه			
۱۴			نهادینه کردن مزایای گردشگری برای مردم محلی	۰.۷۷۱	۰.۷۹۵	۰.۰۲۴
۱۵			آموزش اصول اخلاقی به گردشگران	۰.۷۰۸	۰.۷۱۹	۰.۰۱۱
۱۶		عدالت و رفاه اجتماعی	توزیع عادلانه خدمات شهری	۰.۹۱۷	۰.۹۲۵	۰.۰۰۸
۱۷			دسترسی توانخواهان به خدمات گردشگری	۰.۸۷۵	۰.۸۷۵	۰.۰۰۰
۱۸		طبقه اجتماعی	کنترل مهاجرت‌ها و نظارت بر آن	۰.۸۹۶	۰.۸۹۶	۰.۰۰۰
۱۹			توانمندسازی جوامع محلی	۰.۸۳۳	۰.۸۹۵	۰.۰۶۲
۲۰		حفاظت از الگوها و میراث	حفظ میراث فرهنگی و صنایع دستی (آداب و رسوم، جشنواره‌ها و زبان محلی)	۰.۸۸۹	۰.۹۰۴	۰.۰۱۵
۲۱		افزایش مهارت	بهره‌مندی از افراد آموزش‌دیده و متخصص	۰.۸۱۳	۰.۸۴۵	۰.۰۳۲
۲۲			توانمندسازی سازمان‌های مردم‌نهاد	۰.۸۷۷	۰.۸۹۰	۰.۰۱۳
۲۳		هویت	تناسب المان‌های شهری با هویت و فرهنگ	۰.۷۸۶	۰.۸۱۵	۰.۰۲۹
۲۴			کالایی شدن فرهنگ و ایجاد اثر نمایشی	۰.۷۰۸	۰.۷۱۹	۰.۰۱۱
۲۵			برابری جنسیتی در بخش گردشگری	۰.۷۵۰	۰.۸۲۱	۰.۰۷۱
۲۶		عدالت و رفاه اقتصادی	افزایش اشتغال پایدار در گردشگری	۰.۸۳۳	۰.۸۹۵	۰.۰۶۲
۲۷			فروش محصولات و خدمات گردشگری توسط محلی‌ها	۰.۸۱۳	۰.۸۵۴	۰.۰۴۱
۲۸		ثبات اقتصادی	بسترسازی جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی	۰.۹۱۷	۰.۹۲۵	۰.۰۰۸
۲۹			ایجاد فرصت‌های کارآفرینی	۰.۸۷۷	۰.۸۹۰	۰.۰۱۳
۳۰			وجود شغل‌های کاذب (قاچاق و ...)	۰.۷۵۶	۰.۸۳۰	۰.۰۷۴
۳۱			ایجاد قطب گردشگری ملی و منطقه‌ای	۰.۸۰۲	۰.۸۰۷	۰.۰۰۵
۳۲		رقابت‌پذیری	توجه ویژه به برند سازی گردشگری	۰.۷۸۶	۰.۸۱۵	۰.۰۲۹
۳۳			بهبود کیفیت و قیمت خدمات گردشگری	۰.۸۰۲	۰.۸۱۷	۰.۰۱۵

ردیف	ابعاد	عوامل کلیدی	پیشرانها	مقادیر فازی زدایی شده دور اول	مقادیر فازی زدایی شده دور دوم	اختلاف میانگین دو مرحله
۳۴			برنامه ریزی جهت افزایش مدت اقامت گردشگران	۰.۸۹۶	۰.۹۰۲	۰.۰۰۶
۳۵	نهادی - سیاسی	مدیریت یکپارچه	ایجاد مدیریت یکپارچه	۰.۸۰۲	۰.۸۱۷	۰.۰۱۵
۳۶			وجود قوانین شفاف برای نظارت و ارزیابی دائم	۰.۷۹۲	۰.۸۱۵	۰.۰۲۳
۳۷		مدیریت مقصد	وجود سیستم یکپارچه اطلاعاتی در مقصد (DMS)	۰.۸۰۲	۰.۸۱۷	۰.۰۱۵
۳۸			در دسترس بودن طرح جامع صریح و شفاف	۰.۸۳۳	۰.۸۴۸	۰.۰۱۵
۳۹		ثبات سیاسی امنیتی	وجود ثبات در سیاست گذاری سازمان توسعه سواحل مکران	۰.۹۰۷	۰.۹۰۷	۰.۰۰۰
۴۰			اصلاح نگرش متصدیان اجرایی در رابطه با برنامه های توسعه ملی و منطقه ای	۰.۹۰۷	۰.۹۰۷	۰.۰۰۰
۴۱			توسعه و حمایت از برنامه های حفاظتی / امنیتی	۰.۷۱۹	۰.۷۰۲	۰.۰۱۷
۴۲		قانون گذاری	کنترل و نظارت بر ساخت و سازها در حریم سواحل	۰.۸۰۲	۰.۸۰۷	۰.۰۰۵
۴۳			تقسیم طول سواحل جنوبی به استان های کوچک تر	۰.۸۲۱	۰.۸۴۱	۰.۰۲۰
۴۴			نظارت و ارزیابی دائم شاخص های توسعه پایدار در سواحل	۰.۷۶۰	۰.۸۲۱	۰.۰۶۱
۴۵	کابندی	خدمات گردشگری	افزایش خدمات گردشگری (اقامتگاه، تفریحی، پذیرایی)	۰.۸۷۵	۰.۸۸۰	۰.۰۰۵
۴۶		توسعه و بهینه سازی زیرساخت ها	ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی	۰.۸۷۵	۰.۸۸۷	۰.۰۱۲
۴۷			توسعه نمایشگاه های محلی، ملی و بین المللی	۰.۸۲۳	۰.۸۶۳	۰.۰۴۰
۴۸			توسعه و بهینه سازی جاده های درون و برون شهری	۰.۸۹۶	۰.۸۹۶	۰.۰۰۰
۴۹			افزایش ظرفیت زیرساخت های شهری	۰.۸۹۶	۰.۹۰۲	۰.۰۰۶
۵۰			مدیریت تأمین سوخت گردشگران	۰.۸۷۵	۰.۸۸۷	۰.۰۱۲
۵۱			ایجاد پروازهای دائمی از تمام نقاط ایران	۰.۷۱۹	۰.۷۵۷	۰.۰۳۸

شکل ۲- موقعیت جغرافیایی منطقه مورد مطالعه

باز ترسیم: نویسندگان، ۱۴۰۴

این سواحل با ظرفیت‌های استراتژیکی، ژئواستراتژیکی و راهبردی، توان‌های اقتصادی و فرهنگی، موقعیت برتر ژئوپلیتیکی، پتانسیل‌های بالای صید و آبی‌پروری، دروازه ورود به اوراسیا و اتصال جمهوری‌های آسیای مرکزی و افغانستان به کشورهای ساحلی جهان یکی از مناطق مهم و پرستعداد در جنوب شرق ایران و محور توسعه سواحل جنوبی مطرح می‌باشد. در این میان جاذبه‌های بکر و متعدد گردشگری، زمینه و ظرفیت‌های بسیاری را جهت توسعه این منطقه ایجاد کرده است. تعداد جمعیت ساکن در نقاط شهری این سواحل مطابق با جدول (۲) می‌باشد.

جدول ۲- مشخصات سکونتگاه‌های شهری مورد مطالعه

ردیف	استان	شهرستان	شهر	جمعیت سال ۱۴۰۰	برآورد جمعیت ۱۴۰۵
۱	سیستان و بلوچستان	دشتیاری	بریس	۴۴۸۸	۴۹۱۱
۲	سیستان و بلوچستان	چابهار	چابهار	۱۰۶۷۳۹	۱۱۶۸۶۹
۳	سیستان و بلوچستان	کنارک	کنارک	۴۳۲۵۸	۴۷۳۶۳
۴	سیستان و بلوچستان	زرآباد	زرآباد	۴۰۰۳	۴۳۸۲
۵	هرمزگان	جاسک	بندر جاسک	۵۸۸۸۴	۶۶۲۶۵
۶	هرمزگان	سیریک	سیریک	۵۱۳۷	۵۷۸۰
۷	هرمزگان	میناب	میناب	۷۳۱۷۰	۸۲۳۴۱

مأخذ: مرکز آمار ایران، ۱۳۹۵

۴. مبانی نظری پژوهش

گردشگری پایدار، شرایطی از گردشگری را بر پایه اصول توسعه پایدار تعریف می‌کند که در آن تمام تأثیرات اجتماعی، اقتصادی و محیطی که گردشگری می‌تواند به همراه داشته باشد را در کنار نیازهای ذینفعان مورد توجه قرار می‌دهد (والیگو^۱، ۲۰۱۳: ۳۴۷). امروزه پایداری

^۱ . Waligo

به عنوان یک استراتژی برتر برای گردشگری و برنامه ریزی فعالیت های گردشگری به ویژه در مناطق حساس معرفی می شود. با اتخاذ این استراتژی است که می توان بدون پدید آوردن معضلات و آسیب های زیست محیطی، فرهنگی و اجتماعی منافع زیادی نصیب مقاصد گردشگری کرد (میلر و تورس دلگادو^۱، ۲۰۲۳: ۱۴۹۰). در واقع زمانی که از یک رویکرد سرمایه داری و از دیدگاه کلان به صنعت گردشگری نگاه می شود از یک طرف گردشگری، صنعتی مصرف کننده خدمات و محصولات و از طرف دیگر به عنوان بخش تولیدکننده خدمات محسوب می شود (اکینی^۲، ۲۰۱۴: ۱۸۲). فعالیت گردشگری دارای اثرات متقابل و دوسویه ای میان محیط و گردشگر بوده و در نتیجه اساساً شامل دامنه ای از فعالیت های وابسته به محیط است. به دلیل این پیوند و وابستگی نزدیک است که حفظ و پایداری منابع محیطی در زمان ایجاد و اجرای فعالیت های گردشگری از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. در واقع انعکاس دیدگاه و نگرانی های خاص محیط گرایان درباره پیامدهای محیطی توسعه گردشگری، باعث پیدایش و توسعه گفتمان توسعه پایدار در چارچوب توسعه گردشگری شد که در ادامه، مفاهیمی چون محدودیت اکولوژیکی، استفاده پایدار از منابع و تعریف ظرفیت های تحمل و تأثیرات زیست محیطی و اجتماعی_ فرهنگی گردشگری در سال های اخیر به طور گسترده مورد توجه قرار گرفت (شارپلی و تelfer^۳، ۲۰۱۵: ۲۵). اما ماهیت ذهنی ایدئالیستی توسعه پایدار موجب شده تا هر گروه روش متفاوتی را برای مدیریت و برنامه ریزی منابع طبیعی برگزینند و توافقی در این باره حاصل نگردد (ضیائی و همکاران، ۱۳۹۳: ۱۶). در واقع اعتقاد بر این است که مدیریت و برنامه ریزی گردشگری در یک مقصد بدون در نظر گرفتن زیست بوم ها، منابع فرهنگی - اجتماعی و تاریخی، ناقص و محکوم به فنا خواهد بود.

بر همین اساس به موازات رشد و توسعه فزاینده گردشگری در سراسر جهان، نیاز به توسعه گردشگری پایدار به یک موضوع جهانی تبدیل شد. در دهه ۱۹۹۰ در راستای نظریه توسعه پایدار با تأکید هم زمان بر پیامدهای مطلوب و نامطلوب گردشگری، حرکت از گردشگری انبوه به سمت رویکرد گردشگری پایدار آغاز شده است (قدمی و علیقلی زاده، ۱۳۹۱: ۸۰). مفهوم

1. Miller & Torres-Delgado

2. Ekinici

3. Sharpley & Telfer

توسعه گردشگری پایدار از اواسط دهه ۹۰، زمانی به یک مفهوم با محبوبیت ویژه تبدیل شد که به عنوان یکی از مفاهیم کلیدی در استراتژی حفاظت جهانی و همچنین گزارش برانت لند^۱ مطرح گردید که در ادامه در سطوح مختلف بین المللی، ملی، محلی و صنعت، اسناد سیاست گذاری، ضوابط و جهت دهی برنامه ریزی همه در سطح وسیعی با تأکید بر موضوعات توسعه گردشگری پایدار، تولید و نشر پیدا کردند. در گزارش برانت لند، تعریفی بین نسلی در رابطه با توسعه پایدار ارائه شد هرچند به روشنی نحوه عملیاتی سازی این مفهوم بیان نشد (شارپلی^۲، ۲۰۲۰). شورای جهانی گردشگری و مسافرت^۳ (۲۰۱۰)، توسعه پایدار را احترامی تضمین شده به محیط زیست، فرهنگ و اجتماعات محلی برابر دانسته، به طوری که به پیامدهای سه گانه پایداری (اقتصادی، زیست محیطی و اجتماعی - فرهنگی) منتج گردد. این تعریف در حال حاضر از مقبولیت گسترده ای برخوردار است (ویور^۴، ۲۰۱۲: ۱۹). در اجلاس جهانی توسعه پایدار که در سال ۲۰۰۲ در ژوهانسبورگ برگزار شد، توسعه گردشگری پایدار را افزایش منافع حاصل از فعالیت گردشگری برای جوامع محلی که انسجام زیست محیطی و فرهنگی آن ها را حفظ کند تعریف کرده اند (اجلاس جهانی توسعه پایدار^۵، ۲۰۰۲: ۴۳). یا اخیراً در اجلاس ملل متحد با موضوع توسعه پایدار، این موضوع مطرح شد که اگر گردشگری به خوبی مدیریت شود می تواند سهم چشم گیری در سه بُعد توسعه پایدار داشته باشد و همچنین ارتباط نزدیکی با سایر بخش ها داشته و به وجود آورنده فرصت های شغلی و تجاری باشد. بنابراین برنامه ریزان به دنبال حمایت فزاینده خود از فعالیت های گردشگری پایدار و ظرفیت سازی در این حوزه برای کمک به توسعه پایدار در کشورهای در حال توسعه هستند (شارپلی و تلفر^۵، ۲۰۱۵: ۲۵).

با توجه به رشد شهری و صنعتی سواحل مکران، اهمیت ویژه زیست محیطی، ظرفیت های محیطی و اقلیمی، قرارگیری در موقعیت خاص ژئوپلیتیکی و از همه مهم تر دسترسی به آب های بین المللی ضرورت برنامه ریزی منطقه ای را جدی تر می سازد.

^۱ Brundtland Commission

^۲ Sharpley

^۳ World Travel & tourism Council

^۴ Weaver

^۵ World Summit on Sustainable Development

تمامی موارد مطرح شده با این پیش فرض محقق خواهد شد که در برنامه ریزی توسعه پایدار از برنامه ریزی های سنتی فراتر رفته و نگاه به آینده به عنوان عنصری که در برنامه ریزی سنتی کمترین توجه و تحلیل را به خود جلب می نماید، مورد توجه قرار گیرد و در صورت برنامه ریزی و مدیریت گردشگری با رویکرد آینده پژوهی، توسعه پایدار با در نظر گرفتن اصول و اهداف آن محقق خواهد شد و منافع مستقیم و غیرمستقیم اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی فراوانی برای ذینفعان فراهم می شود (صفائی پور و علی بخشی، ۱۴۰۳: ۱۰۶). در نتیجه تعبیر و تفسیر گذشته و پیش بینی آینده محتمل دو فرآیندی است که نه تنها مخالف یکدیگر نیستند بلکه به صورت متقابل یکدیگر را تقویت می کنند (مسکوب، ۱۳۹۷: ۲۰).

۵. یافته های پژوهش

جدول (۳) یافته های توصیفی خبرگان مشارکت کننده جهت انجام بخش دلفی فازی و پویش محیطی را نشان می دهد.

جدول ۳- ویژگی جمعیت شناختی مصاحبه شوندگان

جنسیت		تحصیلات		سابقه فعالیت در حوزه گردشگری (سال)			مرد	زن	طبقه
کارشناسی ارشد	دکتر	۵-۱	۱۰-۶	۱۵-۱۱	بیش از ۱۵	بیش از ۱۵			
۴۵	۵۵	۲۷	۳۷	۱۸	۱۸	۱۸	۶۴	۳۶	درصد فراوانی

ماخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۴

بر اساس جدول (۱) بعد از انجام دو دور دلفی فازی، اختلاف میانگین کمتر از حد آستانه شده و در واقع نظرات متخصصان به اجماع رسید. در دور اول بعد از امتیازدهی به شاخص های مورد مطالعه، با توجه به میانگین نظرات متخصصان، ۹۰ پیشران در ابعاد زیست محیطی، اجتماعی- فرهنگی، اقتصادی، کالبدی و نهادی- سیاسی دسته بندی شدند. در دور دوم، هر یک از اعضای گروه در جریان نظرات سایرین قرار گرفته و مجدداً در اهمیت عوامل تجدیدنظر شد. در نهایت ۵۴ پیشران در ۵ بُعد به عنوان عوامل اولیه تأثیرگذار بر توسعه گردشگری ساحلی در سواحل مکران مشخص شدند.

۱.۵. تحلیل اثرات متقابل یا ساختاری متغیرها بر یکدیگر

اعتبار روش تحلیل اثرات متقابل به میزان زیادی به توانایی کارشناسان و متخصصان جهت ارائه گمانه‌زنی‌های معنادار در احتمال رخداد قابل وقوع بستگی دارد. در همین راستا برای تحلیل اثرات متقابل پیشران‌ها بر یکدیگر، از خبرگان متخصص در توسعه گردشگری پایدار و آشنا با منطقه مورد مطالعه خواسته شد تا میزان اثرگذاری هر یک از پیشران‌ها را بر یکدیگر از ۰ تا ۳ امتیاز دهند. در این راستا ابتدا ماتریس مورد بررسی در این نرم‌افزار با ابعاد 54×54 در ۵ بُعد ذکر شده تنظیم شد و پس از جمع‌آوری پرسشنامه امتیازات خبرگان، میانگین نظرات وارد نرم‌افزار میک‌مک گردید.

جدول ۴- تحلیل اولیه داده‌های ماتریس و تأثیرات متقاطع

ابعاد ماتریس	تعداد تکرار	بدون بهره (تعداد)	(تعداد یک) ضعیف	متوسط (تعداد)	بهره قوی (تعداد)	ر م	درجه پرشدگی
۵۴	۲	۷۲۰	۴۹۱	۵۶۸	۱۱۳۷	۲۱۹۶	۷۵/۳۰٪

ماخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴

طبق تحلیل اولیه داده‌های ماتریس تأثیر مستقیم، درجه پرشدگی ماتریس $75/30$ درصد است که نشان می‌دهد که عوامل انتخاب‌شده تأثیر زیاد و پراکنده‌ای بر یکدیگر داشته و درواقع سیستم وضعیت ناپایداری دارد. مطابق با جدول (۴) از مجموع 2196 رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، 720 رابطه با عدد صفر حاکی از آن است که 32 درصد پیشران‌ها بر یکدیگر تأثیر نداشته یا از یکدیگر تأثیر نپذیرفته‌اند. همچنین 491 رابطه با عدد یک (22 درصد رابطه ضعیف بین پیشران‌ها)، 568 رابطه با عدد دو (25 درصد رابطه متوسط بین پیشران‌ها) و 1137 رابطه با عدد سه (51 درصد رابطه قوی بین پیشران‌ها) را به خود اختصاص داده‌اند. یعنی بیش از نیمی از روابط تأثیرگذاری قوی بین پیشران‌ها را نشان می‌دهد. این بدین معناست که پیشران‌های انتخاب‌شده در سواحل مکران بیشترین تأثیر را در سیستم گردشگری داشته‌اند.

از سوی دیگر ماتریس بر اساس شاخص‌های آماری با ۲ بار چرخش داده‌ای از مطلوبیت و بهینه‌شدگی ۱۰۰ درصد برخوردار بوده که حاکی از روایی بالای پرسشنامه و پاسخ‌های آن است.

۲.۵. ارزیابی میزان تأثیرگذاری و تأثیرپذیری متغیرها بر یکدیگر

در ماتریس متقاطع، جمع اعداد سطرهای هر متغیر به‌عنوان میزان تأثیرگذاری و جمع ستونی هر متغیر نیز میزان تأثیرپذیری آن متغیر را از متغیرهای دیگر نشان می‌دهد. بر اساس نتایج حاصل از تحلیل ماتریس اثرات مستقیم (جدول ۵)، شاخص‌های گروه پیشران‌های اقتصادی اعم از توجه ویژه به برند سازی گردشگری، بسترسازی جذب سرمایه‌گذاری، افزایش اشتغال پایدار در گردشگری مکران به ترتیب با امتیاز ۱۴۱، ۱۳۹ و ۱۳۷ به‌عنوان مهم‌ترین متغیرهای تأثیرگذار و پیشران‌های نهادی-سیاسی ازجمله در دسترس بودن طرح جامع صریح و شفاف، وجود قوانین شفاف برای نظارت و ارزیابی دائم و وجود ثبات در سیاست‌گذاری سازمان توسعه سواحل مکران با امتیاز ۱۵۱، ۱۵۱، ۱۴۸ شاخص‌هایی هستند که درجه تأثیرپذیری آن‌ها بیشتر از درجه تأثیرگذاری آن‌هاست.

جدول ۵- رتبه‌بندی میزان تأثیرپذیری و تأثیرگذاری مستقیم پیشران‌ها

اثرات مستقیم (MDI)							
متغیرها	رتبه‌بندی	متغیرها	رتبه‌بندی	متغیرها	رتبه‌بندی	متغیرها	رتبه‌بندی
توجه ویژه به برند سازی گردشگری مکران	۱۴۱	در دسترس بودن طرح جامع صریح و وجود قوانین شفاف	۱۵۱	آموزش اصول اخلاقی به گردشگران	۹۰	وجود سیستم یکپارچه اطلاعاتی در مقصد	۸۹
بسترسازی جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در بخش گردشگری	۱۳۹	برای نظارت و ارزیابی دائم شاخص‌ها	۱۵۱	وجود ثبات در سیاست‌گذاری سازمان توسعه سواحل مکران	۸۷	تبلیغات جهت از بین بردن ذهنیت منفی	۸۴
افزایش اشتغال پایدار در گردشگری	۱۳۷	وجود ثبات در سیاست‌گذاری سازمان توسعه سواحل مکران	۱۴۸	ایمن‌سازی سواحل و جاده‌ها	۸۷	بهره‌مندی از افراد آموزش‌دیده و متخصص در ارائه خدمات	۸۱
حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری	۱۳۶	اصلاح نگرش متصدیان اجرایی	۱۴۷	حضور دائمی برنامه ریزان و پژوهشکده‌های گردشگری در منطقه	۸۶	استقرار صنایع	۷۹
تبلیغات جهت از بین	۱۳۳	ایجاد مدیریت	۱۴۷	توسعه نمایشگاه‌های	۸۶	افزایش ظرفیت	۷۹

اثرات مستقیم (MDI)							
متغیرها	تأثیرگذاری	متغیرها	تأثیرپذیری	متغیرها	تأثیرپذیری	متغیرها	تأثیرگذاری
بردن ذهنیت منفی		یکپارچه توسعه پایدار ساحلی		محلی، ملی و بین‌المللی		زیرساخت‌های شهری	
برنامه‌ریزی جهت افزایش مدت اقامت گردشگران	۱۳۲	بسترسازی جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در بخش گردشگری	۱۴۶	توسعه و بهینه‌سازی جاده‌های درون و برون‌شهری	۸۵	انرژی‌های تجدید پذیر	۷۵
ایجاد قطب گردشگری ملی و منطقه‌ای با بهبود دسترسی هوایی، زمینی و دریایی	۱۲۹	توجه ویژه به برند سازی گردشگری مکران	۱۳۷	وجود قوانین شفاف برای نظارت و ارزیابی دائم شاخص‌ها	۸۳	حفظ فرهنگ و میراث فرهنگی و صنایع دستی	۷۵
دسترسی به آب آشامیدنی	۱۲۷	تقسیم طول سواحل جنوبی به استان‌های کوچک‌تر	۱۳۷	توزیع عادلانه خدمات شهری	۸۱	توسعه نمایشگاه‌های محلی، ملی و بین‌المللی	۷۵
فشار فصلی گردشگری	۱۲۷	ایجاد قطب گردشگری ملی و منطقه‌ای با بهبود دسترسی هوایی، زمینی و دریایی	۱۳۴	توانمندسازی سازمان‌های مردم‌نهاد	۸۰	برابری جنسیتی در بخش گردشگری	۷۴
بهبود کیفیت و قیمت خدمات گردشگری	۱۲۶	افزایش اشتغال پایدار در گردشگری	۱۳۱	بهره‌مندی از افراد آموزش‌دیده و متخصص در ارائه خدمات	۸۰	برنامه‌ریزی جهت افزایش مدت اقامت گردشگران	۷۴
حفظ فرهنگ و میراث فرهنگی و صنایع دستی	۱۲۵	توسعه و بهینه‌سازی جاده‌های درون و برون‌شهری	۱۳۱	حوادث طبیعی	۷۹	مدیریت تأمین سوخت گردشگران	۷۲
آلودگی سواحل و دریا	۱۲۱	ایجاد پروازهای دائمی از تمام نقاط ایران به فرودگاه‌های سواحل	۱۳۱	استقرار صنایع	۷۹	کنترل و نظارت بر ساخت و سازها در حریم سواحل	۷۱
اصلاح نگرش متصدیان اجرایی	۱۲۱	توسعه زیرساخت‌های هوشمند	۱۳۱	مدیریت تأمین سوخت گردشگران	۷۷	وجود شغل‌های کاذب	۷۰
نهادینه کردن مزایای گردشگری	۱۲۰	توسعه و حمایت از برنامه‌های حفاظتی/امنیتی	۱۲۷	ایجاد سایت‌های آب‌شیرین‌کن	۷۶	کاهش تکدی‌گری از طریق آموزش و ایجاد اشتغال	۶۹
وجود شغل‌های کاذب	۱۱۷	ایمن‌سازی سواحل و جاده‌ها	۱۲۲	کاهش تکدی‌گری از طریق آموزش و ایجاد اشتغال	۷۴	حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری	۶۵
وجود فرصت‌های کارآفرینی در حوزه گردشگری	۱۱۶	مشارکت و هم‌سویی همه ذینفعان	۱۱۸	کنترل و نظارت بر ساخت و سازها در حریم سواحل	۷۳	دسترسی توانخواهان به خدمات و امکانات	۶۳
مشارکت و هم‌سویی همه ذینفعان	۱۱۵	وجود فرصت‌های کارآفرینی در حوزه گردشگری	۱۱۵	توسعه زیرساخت‌های هوشمند	۷۳	کالایی شدن فرهنگ و ایجاد اثر نمایشی	۶۱
فروش محصولات محلی و ارائه خدمات گردشگری توسط محلی‌ها	۱۱۵	حضور دائمی برنامه ریزان و پژوهشکده‌های گردشگری در منطقه	۱۱۵	ایجاد پروازهای دائمی از تمام نقاط ایران به فرودگاه‌های سواحل	۶۷	فروش محصولات محلی و ارائه خدمات گردشگری توسط محلی‌ها	۵۶
افزایش خدمات گردشگری	۱۱۲	فشار فصلی گردشگری	۱۰۹	برابری جنسیتی در بخش گردشگری	۶۶	کنترل مهاجرت‌ها و نظارت بر مهاجرین	۵۳

اثرات مستقیم (MDI)							
متغیرها	تأثیرگذاری	متغیرها	تأثیرپذیری	متغیرها	تأثیرپذیری	متغیرها	تأثیرگذاری
کنترل مهاجرت‌ها و نظارت بر مهاجرین	۱۰۳	بهبود کیفیت و قیمت خدمات گردشگری	۱۰۹	وجود سیستم یکپارچه اطلاعاتی در مقصد	۶۴	ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی	۵۰
کالایی شدن فرهنگ و ایجاد اثر نمایشی	۱۰۲	ایجاد سایت‌های آب‌شیرین‌کن	۱۰۹	دسترسی معلولین به خدمات و امکانات	۵۸	تغییرات اقلیمی و پارامترهای آب و هوایی	۴۸
مدیریت پسماندها	۱۰۱	نهادینه کردن مزایای گردشگری	۱۰۸	انرژی‌های تجدید پذیر	۵۴	مدیریت پسماندها	۴۷
در دسترس بودن طرح جامع صریح و	۹۷	توانمندسازی سازمان‌های مردم‌نهاد	۱۰۶	تغییرات اقلیمی و پارامترهای آب و هوایی	۴۸	آموزش اصول اخلاقی به گردشگران	۴۵
ایجاد مدیریت یکپارچه توسعه پایدار ساحلی	۹۵	دسترسی به آب آشامیدنی	۱۰۰	کاهش بی‌سوادی	۴۳	تناسب المان‌های شهری با هویت و فرهنگ	۴۰
توسعه و حمایت از برنامه‌های حفاظتی/امنیتی	۹۵	توزیع عادلانه خدمات شهری	۹۷	تقسیم طول سواحل جنوبی به استان‌های کوچک‌تر	۴۰	حوادث طبیعی	۴۰
افزایش ظرفیت زیرساخت‌های شهری	۹۱	افزایش خدمات گردشگری	۹۱	تناسب المان‌های شهری با هویت و فرهنگ	۳۶	آلودگی سواحل و دریا	۳۷
ساماندهی سکونتگاه‌های غیررسمی	۹۱	کاهش بی‌سوادی	۸۹	بادهای مونسون	۲۲	بادهای مونسون	۲۹

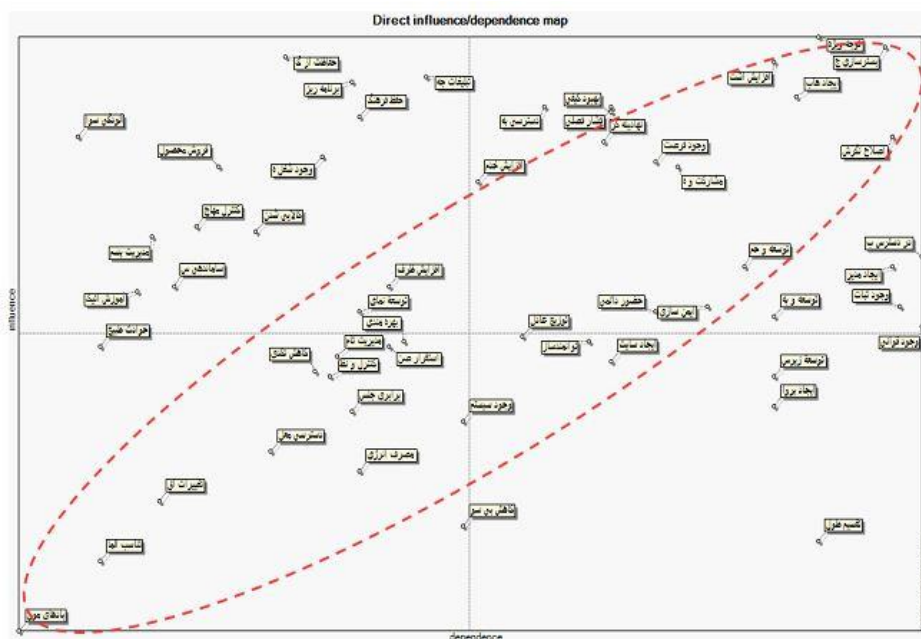
مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲

نتایج حاصل از بررسی متغیرها و جایگاه آن‌ها در محورهای ماتریس اثرگذاری- اثرپذیری (شکل ۳)، نشان می‌دهد که از مجموع ۵۴ متغیر مورد بررسی، ۱۲ متغیر تأثیرگذار، ۲۰ متغیر دووجهی، ۵ متغیر تأثیرپذیر، ۱۱ متغیر مستقل و ۶ متغیر تنظیمی می‌باشند.

۳.۵. وضعیت کلی سیستم توسعه گردشگری پایدار در سواحل مکران

نحوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، حاکی از ویژگی کلی سیستم و میزان پایداری آن است. پراکنش متغیرها به صورت I شکل، دال بر پایداری سیستم است که در این حالت تعدادی متغیر تأثیرگذار و تعدادی متغیر تأثیرپذیر وجود داشته و سیستم دارای متغیرهای ریسک کمتری است. در مقابل در سیستم‌های ناپایدار چنانچه متغیرها بیشتر در نواحی اول و سوم شبکه مختصات و حول خط قطری ناحیه سوم به انتهای ناحیه اول پراکنده شده باشند، سیستم ناپایدار است (ربانی، ۱۳۹۱، ص. ۲۶۸). وضعیت پراکنش متغیرهای مؤثر بر توسعه پایدار

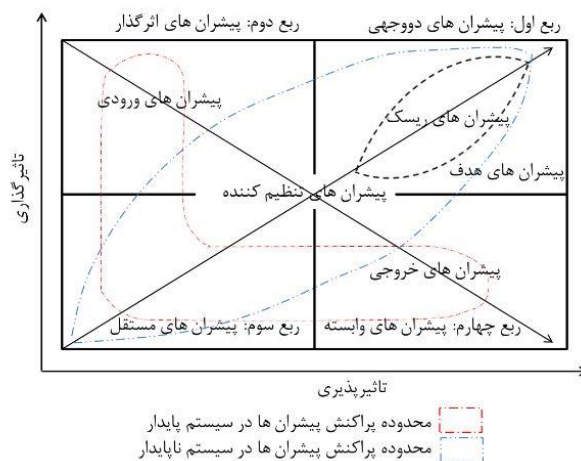
گردشگری در سواحل مکران در شکل (۳) نشان از حرکت سیستم گردشگری منطقه به سمت ناپایداری در آینده می‌باشد.

شکل ۳- نقشه پراکندگی پیشران‌ها و جایگاه آن‌ها در ماتریس تأثیرگذاری - تأثیرپذیری
(مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

۴.۵. تحلیل پلان تأثیرات مستقیم پیشران‌ها بر همدیگر

جایگاه پیشران‌ها در خروجی ماتریس اثرات متقاطع نشان‌دهنده وضعیت اثرگذاری و اثرپذیری آن‌ها در سیستم گردشگری منطقه و همچنین وضعیت کلی سیستم از جهت پایداری است.

شکل ۴- الگوی سیستم و جایگاه پیشران ها در ماتریس اثرگذاری- اثرپذیری

(مأخذ: عرفانی و میرچراغخانی، ۱۳۹۸، ص. ۱۰۱)

به طور کلی بر اساس شکل (۴) انواع پیشران های چهار ناحیه ماتریس در ادامه ارائه شده است.

- متغیرهای تأثیرگذار

متغیرهای این گروه که در شمال غربی ماتریس قرار دارند از درصد تأثیرگذاری بیشتری نسبت به تأثیرپذیری برخوردارند که به همین دلیل متغیرهای تأثیرگذار، نام دارند. این متغیرها به شدت اهمیت دارند؛ زیرا تغییرات سیستم به آن ها وابسته بوده و کنترل این متغیرها بسیار مهم است. از ۵۴ متغیر بررسی شده در این پژوهش، ۱۲ متغیر حفاظت از گونه های گیاهی و جانوری، تبلیغات جهت از بین بردن ذهنیت منفی راجع به منطقه، آلودگی سواحل و دریا، برنامه ریزی جهت افزایش مدت اقامت گردشگران، فروش محصولات محلی و ارائه خدمات گردشگری توسط محلی ها، کنترل مهاجرت و نظارت بر مهاجرین، کالایی شدن فرهنگ، مدیریت پسماندها، آموزش اصول اخلاقی به گردشگران، ساماندهی سکونتگاه های غیررسمی، حفظ فرهنگ و میراث فرهنگی و صنایع دستی و وجود شغل های کاذب به عنوان متغیرهای تعیین کننده یا تأثیرگذار شناسایی شده اند.

- متغیرهای دوجویی

این متغیرها در اطراف خط قطری ناحیه شمال شرقی نمودار قرار دارند که هر تغییری در آن ها ایجاد شود در متغیرهای دیگر نیز تأثیر می گذارد. متغیرهای این ناحیه به دودسته متغیرهای

ریسک و هدف تقسیم می‌شوند از مجموع ۵۴ پیشران ۲۰ پیشران دوجهی (ریسک و هدف) در ناحیه دوم ماتریس مشاهده می‌شود که واسطه ماهیت دوگانه اثرپذیری و اثرگذاری زیاد به‌شدت بر پایداری آینده گردشگری سواحل مکران تأثیرگذارند.

- متغیرهای ریسک

این متغیرها در خط قطری ناحیه شمال شرقی نمودار قرار دارند و ظرفیت بسیار بالایی جهت تبدیل شدن به عوامل کلیدی سیستم را دارا هستند. از مجموع ۲۰ متغیر دوجهی شناسایی شده در این پژوهش، ۱۱ متغیر در این گروه قرار دارند که عمدتاً مربوط به پیشران‌های اقتصادی اند. ازجمله این متغیرها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: بسترسازی جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، ایجاد قطب گردشگری ملی و منطقه‌ای، افزایش اشتغال پایدار، وجود فرصت‌های کارآفرینی در حوزه گردشگری، مشارکت و هم‌سویی همه ذینفعان، فشار فصلی گردشگری بر سواحل، دسترسی به آب آشامیدنی، افزایش خدمات گردشگری، بهبود کیفیت و قیمت خدمات، توجه ویژه به برند سازی گردشگری مکران، نهادینه کردن مزایای گردشگری برای مردم محلی.

- متغیرهای هدف

این متغیرها در زیر ناحیه قطری شمال شرقی صفحه قرار دارند، این متغیرها درواقع نتایج تکاملی سیستم بوده و نمایانگر اهداف ممکن در یک سیستم هستند. با دست‌کاری و ایجاد تغییرات در این متغیرها می‌توان به تکامل سیستم مطابق برنامه و هدف خود دست‌یافت. درواقع تحقق آن‌ها می‌تواند به‌عنوان هدف سیستم یعنی توسعه پایدار گردشگری ساحلی شناخته شود. ۹ متغیر در این گروه قرار می‌گیرند که عبارت‌اند از: در دسترس بودن طرح جامع صریح و شفاف، توسعه و حمایت از برنامه‌های حفاظتی - امنیتی، ایجاد مدیریت یکپارچه، وجود ثبات در سیاست‌گذاری‌ها، وجود قوانین شفاف برای نظارت و ارزیابی دائم، ایمن‌سازی سواحل، توسعه و بهینه‌سازی جاده‌ها، حضور دائمی برنامه ریزان و پژوهشکده‌های گردشگری، اصلاح نگرش متصدیان اجرایی.

- متغیرهای تأثیرپذیر یا نتیجه

این متغیرها در قسمت جنوب شرقی نمودار قرار دارند و می‌توان آن‌ها را متغیرهای نتیجه نیز نامید، این متغیرها از تأثیرپذیری بسیار بالا از سیستم و تأثیرگذاری بسیار پایین در سیستم برخوردار هستند. توسعه زیرساخت هوشمند، ایجاد پروازهای دائمی، ایجاد سایت‌های آب‌شیرین‌کن و تقسیم طول سواحل جنوبی از جمله این متغیرها می‌باشد.

- متغیرهای مستقل

این متغیرها که در قسمت جنوب غربی نمودار قرار دارند دارای تأثیرگذاری و تأثیرپذیری پایین هستند. با توجه به ماهیت ناپایداری سیستم، به نظر می‌رسد بخشی از این متغیرها در این قسمت از صفحه دارای ماهیت خروجی سیستم هستند و باید به‌نوعی آن‌ها را متغیرهای خروجی مستقل نامید. ۱۱ متغیرهای مستقل شناسایی شده در این پژوهش شامل متغیرهای کاهش بی‌سودای، مصرف انرژی تجدید پذیر، دسترسی توانخواهان به خدمات و امکانات گردشگری، کاهش تکدی‌گری، تغییرات اقلیمی، تناسب المان‌های شهری با هویت و فرهنگ منطقه، بادهای مونسون، کنترل و نظارت بر ساخت و سازها در حریم سواحل، مدیریت تأمین سوخت گردشگران، برابری جنسیتی در بخش گردشگری و حوادث طبیعی می‌باشد.

- متغیرهای تنظیمی

این متغیرها در نزدیکی مرکز ثقل نمودار قرار دارند و درواقع حالت تنظیمی داشته و گاهی به‌عنوان اهرمی ثانویه عمل می‌کنند. از ۵۴ متغیر مورد مطالعه در این پژوهش ۶ متغیر توزیع عادلانه خدمات شهری، افزایش ظرفیت زیرساخت‌ها، توسعه نمایشگاه‌ها، بهره‌مندی از افراد آموزش‌دیده و متخصص در ارائه خدمات گردشگری، استقرار صنایع در سواحل، وجود سیستم یکپارچه اطلاعاتی در مقصد^۱ به‌عنوان متغیرهای تنظیمی شناخته شدند. متغیرهای تنظیمی شکل‌دهنده آینده توسعه گردشگری ساحلی در این منطقه و پتانسیل نوآوری در حوزه گردشگری در این سواحل می‌باشند.

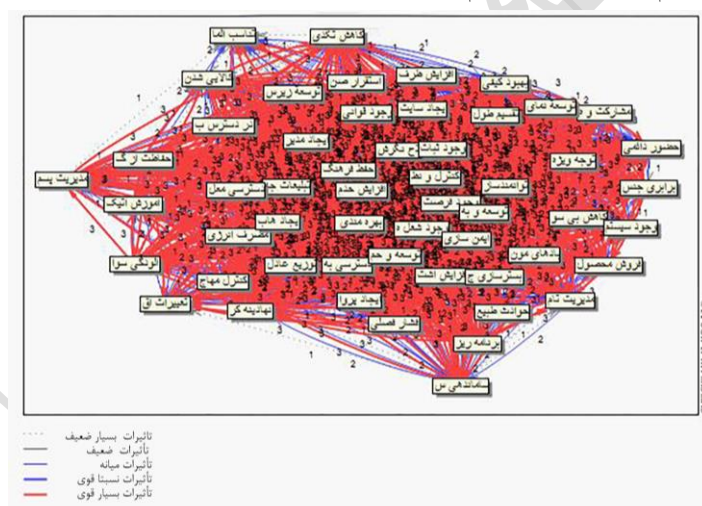
۵.۵. تحلیل تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم پیشران‌های توسعه گردشگری پایدار ساحلی

شکل ۵ و ۶ نقشه‌های روابط پیشران‌های مؤثر بر توسعه گردشگری پایدار در سواحل مکران و تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم آن‌ها را بر یکدیگر بر اساس پنج حالت (تأثیرات بسیار قوی،

^۱ DMS

تأثیرات نسبتاً قوی، تأثیرات میانه، تأثیرات ضعیف و تأثیرات بسیار ضعیف) نشان می‌دهد. همان‌طور که پیش‌تر بیان گردید تأثیر هر متغیر بر متغیر دیگر از دو طریق تأثیرگذاری مستقیم و تأثیرگذاری غیرمستقیم اعمال می‌گردد. در نقشه اثرگذاری مستقیم، خطوط قرمز رنگ نشان‌دهنده اثرگذاری شدید متغیرها بر یکدیگر است.

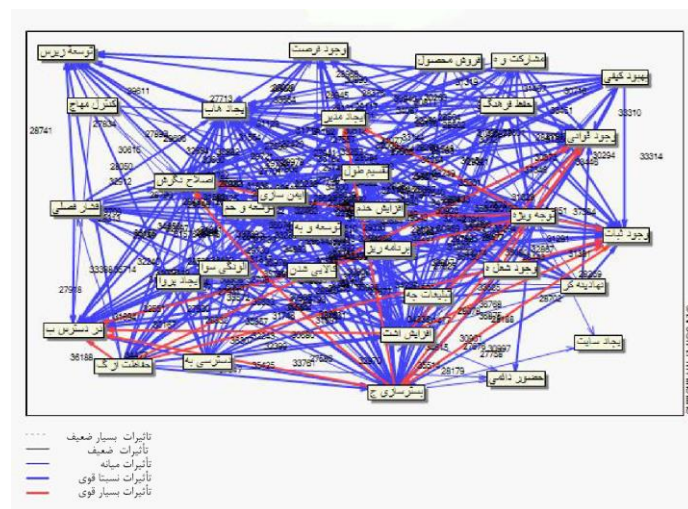
برای محاسبه تأثیرات غیرمستقیم هرکدام از روابط متغیرها توسط نرم‌افزار چندین بار به توان رسانده می‌شود و مجموع اثرگذاری و اثرپذیری غیرمستقیم اعداد چندرقمی است. آنچه از نتایج تحلیل تأثیرگذاری غیرمستقیم به‌دست‌آمده این است که شاخص‌های اقتصادی اعم از توجه ویژه به برند سازی گردشگری مکران، بستر سازی جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در این منطقه، افزایش اشتغال پایدار در گردشگری، رتبه اول تأثیرگذارترین شاخص‌ها بوده‌اند و اثرات غیرمستقیم فراوانی بر سیستم دارند.

شکل ۵- نقشه روابط مستقیم بین متغیرها

(مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۲)

همچنین از تأثیرپذیرترین شاخص‌ها در روابط غیرمستقیم، شاخص‌های نهادی- سیاسی ازجمله در دسترس بودن طرح جامع صریح و شفاف، وجود قوانین شفاف برای نظارت و ارزیابی دائم، وجود ثبات در سیاست‌گذاری سازمان توسعه سواحل مکران و اصلاح نگرش متصدیان اجرایی مکران بوده‌اند.

شکل ۶- نقشه روابط غیرمستقیم بین متغیرها

(مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۴۰۲)

۶.۵. انتخاب عوامل کلیدی و تأثیرگذار بر توسعه گردشگری پایدار سواحل مکران

شاخص‌هایی می‌توانند به عنوان شاخص‌های استراتژیک و کلیدی سیستم انتخاب شوند که از تأثیرگذاری و تأثیرپذیری مناسبی برخوردار باشند. از میان ۵۴ عامل بررسی شده در این تحقیق، ۱۰ عامل کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری در سواحل مکران به تفکیک ابعاد و نوع اثرگذاری مشخص گردید (جدول ۶).

جدول ۶- پیشران‌های کلیدی تأثیرگذار بر توسعه گردشگری پایدار در سواحل مکران

نوع پیشران	امتیاز نهایی به دست آمده		پیشران‌های کلیدی	ابعاد	ردیف
	تأثیرگذاری غیرمستقیم	تأثیرگذاری مستقیم			
دووجهی	۱۲۸۹۵۰۶	۱۴۱	توجه ویژه به برند سازی گردشگری مکران	اقتصادی	۱
دووجهی	۱۲۶۶۷۶۵	۱۳۹	بستر سازی جذب سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی در بخش گردشگری		۲
دووجهی	۱۲۴۲۳۳۵	۱۳۶	افزایش اشتغال پایدار در گردشگری		۳
تأثیرگذار	۱۱۷۴۷۹۳	۱۲۹	ایجاد قطب گردشگری ملی و منطقه‌ای با بهبود دسترسی هوایی، زمینی و دریایی		۴
دووجهی	۱۱۵۱۵۴۳	۱۲۶	بهبود کیفیت و قیمت خدمات گردشگری		۵
دووجهی	۱۰۸۰۸۰۴	۱۱۶	وجود فرصت‌های کارآفرینی در حوزه گردشگری و صنایع دستی		۶

نوع پیشران	امتیاز نهایی به دست آمده		پیشران‌های کلیدی	ابعاد	ردیف
	تأثیرگذاری غیرمستقیم	تأثیرگذاری مستقیم			
تأثیرگذار	۱۲۰۹۲۹۰	۱۳۳	تبلیغات جهت از بین بردن ذهنیت منفی راجع به منطقه	اجتماعی - فرهنگی	۷
دووجهی	۱۱۴۰۴۱۴	۱۲۷	فشار فصلی گردشگری بر سواحل	زیست‌محیطی	۸
دووجهی	۱۱۷۶۹۷۹	۱۲۷	دسترسی به آب آشامیدنی		۹
تأثیرگذار	۱۲۳۸۰۱۱	۱۳۷	حفاظت از گونه‌های گیاهی و جانوری		۱۰

(مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۴۰۴)

درواقع این عوامل، در چارک بالایی تأثیرات مستقیم هستند و شامل عواملی می‌باشند که بر اساس امتیاز عامل اول حداکثر در ۲۵ درصد پایین‌تر از آن قرار دارند. البته برای انتخاب این عوامل باید به تأثیرات غیرمستقیم نیز توجه کرد. ۱۰ عامل انتخاب‌شده در هر دو تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم تنها با اندکی تغییر در رتبه، تکرار شده‌اند.

۶. نتیجه‌گیری و پیشنهادهای پژوهش

هدف‌گذاری‌های ملی در آینده بلندمدت، سواحل مکران را متمرکز در نقش‌ها و فعالیت‌های صنعتی، بازرگانی و حمل‌ونقل قرار داده است. این در حالی است که این سواحل قابلیت‌های منحصر به فردی در بخش گردشگری در انواع آن از جمله گردشگری ساحلی و دریایی، اکوتوریسم، ژئوتوریسم، آگروتوریسم و غیره دارد. ایجاد مشاغل مرتبط و کاستن فقر موجود در کنار افزایش همبستگی اجتماعی و فرهنگی در این مناطق از جمله مزایای توسعه پایدار گردشگری در این خطه با ارزش از کشور است. نگرانی‌ها ناشی از آن است که اگر به این مهم در برنامه‌ریزی‌های توسعه این سواحل توجه نشود، توان گردشگری این سواحل نادیده گرفته شود و این بخش از منطقه در معرض کم‌توجهی و چه بسا تخریب قرار گیرد. اغلب پژوهش‌های گذشته سواحل مکران را تنها دریکی از دو استان سیستان و بلوچستان و یا هرمزگان بررسی نموده‌اند اما در این پژوهش سکونتگاه‌های شهری این سواحل از میناب در استان هرمزگان تا بريس در مرز پاکستان مورد بازدید و ارزیابی قرار گرفتند. در پاسخ به سؤال پژوهش که مهم‌ترین پیشران‌های مؤثر بر توسعه پایدار گردشگری مکران کدام‌اند؟ مشخص شد که پیشران‌های اقتصادی با میانگین ۱۲۱,۷، زیست‌محیطی با میانگین ۸۹,۵ و اجتماعی -

فرهنگی با میانگین ۸۶,۵، دارای اثرگذاری بیشتر نسبت به اثرپذیری و پیشران‌های کالبدی با میانگین ۸۴,۵ و نهادی-سیاسی با میانگین ۸۳,۸ و دارای اثرپذیری بیشتر نسبت به اثرگذاری مستقیم می‌باشند. انطباق این یافته با واقعیت منطقه، نشان از اهمیت و تاثیرگذاری بیشتر پیشران‌های اقتصادی در این منطقه دارد. پژوهش شاه علی و همکاران (۱۴۰۳) نیز اذعان می‌کند تا زمانی که تحولات اساسی در ساختار اقتصادی و مدیریتی منطقه مکران به وجود نیاید و قدرت اقتصادی لازم و تحولات مدیریتی مؤثر صورت نگیرد امکان بهبود در وضعیت توسعه منطقه‌ای مکران ناممکن می‌باشد.

به منظور رشد اقتصادی به خصوص در بخش گردشگری توجه به تخصص‌های اصلی در هر بخش از سواحل ضروری است. به عنوان مثال در بخش شرقی سواحل مکران (بریس، پسابندر) فعالیت اصلی مربوط به شیلات و کشاورزی است. پروژه‌های پیشنهادی نیز باید مزیت‌ها و پتانسیل‌های فعلی را تقویت نماید. البته فعالیت‌های گردشگری نیز پتانسیل رشد در این منطقه را دارد اما باید جهت هر نوع توسعه به قلمروهای دارای محدودیت توسعه اعم از مناطق حفاظت شده، حریم‌ها و محدودیت‌های ساحلی توجه ویژه نمود. از مهم‌ترین پیشران‌های اقتصادی توجه به برند سازی گردشگری است. البته قبل از آن که برند سازی در این سواحل شکل بگیرد، توجه به ظرفیت تحمل و یا محدودیت‌های منابع موجود در سواحل به خصوص سواحل شرقی واقع در استان سیستان و بلوچستان ضروری است.

همچنین باید اذعان کرد توسعه گردشگری در سواحل مکران معطوف به ارتقاء کیفی مسائل نهادی و سیاسی به عنوان متغیرهای هدف سیستم است. مقایسه این پژوهش با سرور و خلیجی (۱۴۰۳) حاکی از آن است که هر دو به اهمیت مسئله حکمرانی، مدیریت و سیاست‌گذاری‌ها هم در سطح خرد و هم سطح کلان توجه دارند. اما پژوهش حاضر به جنبه‌های پایداری اجتماعی در سیاست‌گذاری‌ها و اجرای راهبردها تاکید دارد. به عنوان مثال در نگاه منطقه‌ای، تجربه جدایی فضایی و مدیریتی شهرهای چابهار، منطقه آزاد و همچنین ایجاد سکونت‌گاه‌های جدید در رمین و تیس، عدم هماهنگی در اقدامات و قلمروها را در این منطقه ایجاد نمود. متأسفانه این شرایط، دارای پیامدهایی همچون فقر، کمبود مسکن و حاشیه‌نشینی، تضاد اقتصادی و اجتماعی بوده که سبب نارضایتی عمومی گردیده است. در نتیجه مدیریت

یکپارچه، ثبات در سیاست‌گذاری‌های سازمان توسعه سواحل مکران، ایجاد سند جامع گردشگری و اجرایی کردن آن در کوتاه‌مدت از مهم‌ترین پیشران‌های سیاسی- نهادی است. در نگاه ملی نیز به منظور استفاده بهینه از فرصت‌ها و ظرفیتهای این سواحل، نیازمند بازنگری و بازطراحی استراتژی‌ها و رویکردهای کلان است. همچنین توجه به استراتژی‌های توسعه از جمله توسعه ژئواکونومیک در مقابل ژئوپلیتیک از جمله گام‌های مهم و تاثیرگذار در عرصه بین‌المللی بوده و زمینه ورود سرمایه‌گذاران خارجی و شرکت‌های بین‌المللی بزرگ را به کشور فراهم می‌کند.

با توجه به پیشران‌های شناسایی شده و مشاهدات صورت گرفته، جهت دستیابی به توسعه پایدار، باید توجه ویژه‌ای به پتانسیل‌های هر بخش از ساحل داشت که توسعه گردشگری باعث آسیب‌های زیست‌محیطی و فرهنگی- اجتماعی نشود. بدین معنا که برای بخش‌های ویژه‌ای در طول سواحل مکران فعالیت‌های گردشگری تعریف کرده و متناسب با الگوی توزیع جمعیت، زیرساخت‌ها را بهبود بخشید و در فرآیند توسعه از حداکثر مشارکت جامعه بومی بهره‌برد. این یافته با پژوهش زیاری و همکاران (۱۴۰۳) هم‌راستا بوده اما تأکید زیاری بر توسعه بیشتر در نواحی غربی سواحل مکران است. اما با توجه به مطالعات صورت گرفته، بازدید میدانی و البته توجه به جنبه‌های زیست‌محیطی می‌توان برای قسمت‌های شرقی نیز برنامه توسعه گردشگری تعریف نمود.

همچنین در راستای اهداف توسعه پایدار و دستیابی به تعادل بخشی در محدوده مکران، باید ضوابط و مقررات عمومی توسعه تدوین گردد و ضمانت اجرایی و لازم‌الاجرا بودن آن از طرف دستگاه‌های اجرایی ذیربط مصوب گردد.

پیشنهادهای زیر که بر اساس پیشران‌های اثرگذار با تأکید بر ۱۰ پیشران کلیدی در این پژوهش بوده است، زمینه ارتقای توسعه پایدار گردشگری در سواحل مکران در آینده را فراهم نموده و می‌تواند مورد توجه مدیران و برنامه‌ریزان قرار گیرد.

- توجه به دو حوزه شهری استراتژیک به لحاظ عملکردی اعم از حوزه چابهار-کنارک،

حوزه جاسک-سیریک و ایجاد ساختاری از مدیریت یکپارچه در این دو کانون اصلی

توسعه با حوزه‌های پیرامونی خود

- تدوین سند یکپارچه ساختار فضایی-عملکردی سواحل به تفکیک شهرستان‌ها به منظور پیشگیری از موازی کاری و تداخل در بهره‌مندی از مزیت سواحل.
- بهبود سیستم حمل و نقل جاده ای برون شهری (در حال حاضر منطقه مکران فاقد آزادراه و بزرگراه است) و حمل و نقل هوایی (۲ فرودگاه فعال در جاسک و کنارک با عملکرد نظامی و بازرگانی)
- پشتیبانی از اقتصاد محلی در حوزه گردشگری (ایجاد فرصت های شغلی در این حوزه، آموزش و توسعه مهارت نیروهای محلی و توسعه بنگاه های کوچک و متوسط)
- تقویت و معرفی فرهنگ بومی محلی و پتانسیل های طبیعی به ویژه در مناطق پربازدید مانند میناب، چابهار
- ایجاد فضاهای باز و تفریحی، مسیرهای پیاده روی و پارک ها با امکانات برای افراد توانخواه در نوار ساحلی و با حداقل اثرات نامطلوب زیست محیطی
- ارائه مشوق هایی برای پروژه های توسعه ای در راستای جذب سرمایه گذار در بخش های مرتبط با گردشگری
- مطالعات دقیق در حوزه برند سازی گردشگری و مکانیابی فعالیت های مرتبط با آن در حومه های با کیفیت (مانند شهر جدید تیس و مناطق آزاد)

منابع

- امامی، فاطمه، یاسوری، مجید. (۱۴۰۲). شناسایی پیشران‌های توسعه گردشگری روستایی استان گیلان با رویکرد آینده‌پژوهی. روستا و توسعه، ۲۶ (۱۰۲)، ۱۶۵-۱۹۵.
- پرچکانی، پروانه، رکن‌الدین افتخاری، عبدالرضا، و هاشمی، سید سعید. (۱۳۹۹). آینده‌نگاری برند سازی پایدار مقصدهای گردشگری ساحلی. مطالعات مدیریت گردشگری (مطالعات جهانگردی)، ۱۵ (۵۰)، ۱۵۷-۱۹۵.
- پورقربان، شیوا، پوراحمد، احمد، دربان آستانه، علیرضا، زنگنه شهرکی، سعید. (۱۴۰۳). آینده پژوهی توسعه فضایی-راهبردی گردشگری شهری جزیره کیش با رویکرد توسعه پایدار. نشریه علمی مطالعات جغرافیایی نواحی ساحلی، ۵ (۱)، ۱۷-۳۶.

حکمت نیا، حسن. (۱۴۰۵). آینده پژوهی توسعه گردشگری استان یزد با تأکید بر پیشران‌های توسعه‌ای. جغرافیا و آینده پژوهی منطقه ای، ۴ (۱)، ۱۵۵-۱۷۰.

ربانی، طاهّا. (۱۳۹۱). آینده‌پژوهی رویکردی نوین در برنامه‌ریزی با تأکید بر برنامه‌ریزی شهری، اولین همایش ملی شهرسازی و معماری در گذر زمان، قزوین.

زیاری، کرامت الله، قاضی، اسلام، آریان کیا، مصطفی. (۱۴۰۳). پتانسیل سنجی استقرار شهرهای ساحلی- بندری منطقه مکران ایران از دیدگاه برنامه ریزی فضایی و توسعه پایدار. آمایش سرزمین، ۱۶ (۱)، ۱۴۳-۱۵۹.

سرور، رحیم، خلیجی، محمدعلی. (۱۴۰۳). تحلیلی بر آینده توسعه منطقه ای مکران با نگاهی به روندها. فصلنامه جغرافیا و آینده پژوهی منطقه ای، ۲ (۴)، ۶۹-۸۵.

شاهعلی، ابوالفضل، سرور، رحیم و توکلان، علی. (۱۴۰۳). تحلیلی بر عوامل کلیدی مؤثر بر توسعه پایدار منطقه‌ای مکران. فصلنامه جغرافیا، ۸۰ (۲۲)، ۱۹-۳۸.

ضیائی، محمود، زندی، ابتهاج، عباسی پور، نیلوفر و مرجان، عبدی. (۱۳۹۳). توسعه پایدار گردشگری از دیدگاه مکتب ایدئالیسم و پراگماتیسم. برنامه‌ریزی و توسعه گردشگری، شماره ۸، صفحات ۳۰-۱۱.

عرفانی، ملیحه، میرچراغخانی، یاسر. (۱۳۹۸). تعیین پیشران‌های توسعه گردشگری طبیعی و فرهنگی در سیستان با روش تجزیه و تحلیل ساختاری، محیط‌زیست طبیعی، ۷۲ (۱)، ۹۷-۱۱۱.

قدمی، مصطفی و ناصرعلیقلیزاده فیروزجائی (۱۳۹۱). ارزیابی توسعه گردشگری مقصد در چارچوب پایداری (نمونه موردی: دهستان‌های تمشکل شهرستان تنکابن). تحقیقات جغرافیایی، ۱، ۷۹-۱۰۴.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۵). نتایج سرشماری سال ۱۳۹۵ کشور. تهران

مسکوب، فاطمه (۱۳۹۷). آینده‌پژوهی و توسعه منطقه‌ای استان کهگیلویه و بویراحمد با رویکرد سناریونویسی، رساله کارشناسی ارشد رشته برنامه‌ریزی منطقه‌ای، به راهنمایی دکتر فرشاد نوریان، دانشگاه تهران.

نظم فر، حسین، و علی بخشی، آمنه. (۱۴۰۰). آینده‌پژوهی برنامه‌ریزی توسعه گردشگری (نمونه موردی: استان اردبیل). تحقیقات کاربردی علوم جغرافیایی، ۲۱ (۶۳)، ۵۹-۷۹.

ویسی، هادی. (۱۴۰۴). تبیین ضرورت راهبرد ژئواکونومیک در توسعه سواحل مکران. جغرافیا و توسعه ناحیه‌ای، ۲۳ (۱)، ۲۷-۴۶.

- Andersen, I. M. V., Blichfeldt, B. S., & Liburd, J. J. (2018). Sustainability in coastal tourism development: an example from Denmark. *Current Issues in Tourism*, 21(12), 1329-1336.
- Blancas, F. J., Lozano-Oyola, M., González, M., & Caballero, R. (2018). A dynamic sustainable tourism evaluation using multiple benchmarks. *Journal of Cleaner Production*, 174, 1190-1203 .
- Chen, C. L., & Bau, Y. P. (2016). Establishing a multi-criteria evaluation structure for tourist beaches in Taiwan: A foundation for sustainable beach tourism. *Ocean & coastal management*, 121, 88-96.
- Choi, H. & Sirakaya, E. (2005). Measuring residents' attitude toward sustainable tourism: Development of sustainable tourism attitude scale, *Journal of Travel Research*, 43(4), 380-394.
- Connell, J. (2018). Islands: balancing development and sustainability?. *Environmental Conservation*, 45(2), 111-124.
- Drius, M., Bongiorno, L., Depellegrin, D., Menegon, S., Pugnetti, A. & Stifter, S. (2019). Tackling challenges for Mediterranean sustainable coastal tourism: An ecosystem service perspective. *Science of the Total Environment*, 652, 1302-1317.
- Ekinci, M.B. (2014). The Cittaslow philosophy in the context of sustainable tourism development; the case of Turkey, *Tourism Management*, 41, 178-189.
- Hsu, Y., Lee, Ch. & Kreng, V. B. (2010). The application of Fuzzy Delphi Method and Fuzzy AHP in lubricant regenerative technology selection, *Expert Systems with Applications*, 37, 419-425.
- Lee, T. & Hsieh, H. (2010). Indicators of sustainable tourism: A case study from a Taiwan's wetland, *Ecological Indicators*, 67, 779-787
- Lukoseviciute, G., & Panagopoulos, T. (2021). Management priorities from tourists' perspectives and beach quality assessment as tools to support sustainable coastal tourism. *Ocean & Coastal Management*, 208, 105646.
- Markovic, M., Satta, A., Skaricic, Z. & Trumbic, I. (2009). Sustainable Coastal Tourism, An integrated Planning and management approach. *United Nations Environment Programme*.
- Miller, G. & Torres-Delgado, A. (2023). Measuring sustainable tourism: A state of the art review of sustainable tourism indicators. *Journal of sustainable tourism*, 31(7), 1483-1496.
- Ocampo, L., Ebisa, J., Ombe, J. & Geen Escoto, M. (2018). Sustainable ecotourism indicators with fuzzy Delphi method – A Philippine perspective, China. *Ecological Indicators*, 93, 874-888.
- Pham, K., Andereck, K. L. & Vogt, C. A. (2025). Stakeholders' involvement in an evidence-based sustainable tourism plan. *Journal of Sustainable Tourism*, 33(4), 673-696.
- Sharpley, R. (2020). Tourism, sustainable development and the theoretical divide: 20 years on. *Journal of Sustainable Tourism*, 28(11), 1932–1946.
- Sharpley, R. and Telfer, D. (2015). *Tourism and Development: Concepts and Issues*, 2nd edition. Channel View Publications: UK.
- Waligo, V.M., Clarke, J. & Hawkins, R. (2013). Implementing sustainable tourism: A multi-stakeholder involvement management framework, *Tourism Management*, 36: 342-353.
- Weaver, D.B. (2012). Organic, incremental and induced paths to sustainable mass tourism convergence. *Tourism Management*, 33, 1030-1037.

Yuan, C. & Dahai, L. (2023). Measuring the island tourism development sustainability at dual spatial scales using a four-dimensional model: A case study of Shengsi archipelago, China, *Journal of Cleaner Production*, 388

مجله دانش
محیط زیست